

EVA SEMOTANOVÁ

Vyprávěné krajiny

HISTORICKÝ ÚSTAV
Praha 2018

Pavel STRÁNSKÝ ZE ZÁP
(pseudonym Sanctius Lamprus)
(leden? 1583 Zápy – 20. 1. 1657 Toruň)

Pavel STRÁNSKÝ, *O státě českém, Respublica Bojema*, ed. Bohumil RYBA,
3. vyd., Praha 1946.

[Čechy]

s. 11–16

Kapitola I

O poloze a povaze Čech

Země, ležící v evropském díle světa, kterou obývá národ můj, národ český, nazývá se obvykle Čechami, latinsky Boiemia, Bohemia, Boemia, též Czechia. Podle učení zeměpisců začínajíc na západě mezi 34. a 35. stupněm délky prostírá se o něco dále za stupeň 38., od jižní hranice mezi 48. a 49. stupněm šířky sahá ke stupni 51. Její délka od západu k východu jest 40 mil, šířka od jihu k severu 35 mil, v obvodu má maličko přes 123 mil.⁵²

Zemský znak byl kdysi jiný než nynější. Kdežto totiž od samé kolébky národa nosila černou orlici v bílém štítě, císař Fridrich Barbarossa nařídil, aby místo ní užívala v červeném štítě bílého dvojocasého lva se zlatou korunou na hlavě.⁵³ Co někteří uvádějí o kotlíku nebo kalichu, překrývajícím hrud' orlice, ponecháváme báji.

Podoby je země sama vejčité. Je obklíčena odevšad horami a souvislým lesem, částí to hvozdu hercynského. Hory se nazývají sudetskými a les gabretským čili Šumavou, jak mu podle šumění větrů někteří naši krajané říkají výrazem obecné mluvy. Představuje tedy země tvar jakéhosi velmi půvabného amfiteatru. Od východu ji uzavírá Slezsko a Morava, od západu Norikum neboli Bavorská Falc, od jihu Rakousy, od severu Míšeň a Lužice.

52 Zeměpisná délka je zde počítána od poledníku Ferro, tzn. $-17^{\circ}40'$ od nultého Greenwichského poledníku. Poledník Ferro (tj. nultý poledník na ostrově Ferro v Kanárském souostroví), byl většinou používán v Evropě od první poloviny 17. století. Délka české míle byla na počátku 17. století 11,22 km. Eva SEMOTANOVÁ, *Kartografie v historické práci*, Praha 1994, s. 56, 60.

53 Dvojocasý lev je v českém znaku teprve od roku 1204 (za pomoc Otovi IV.), nikoliv 1158 (za pomoc Friedrichu Barbarossovi). Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, 3. vyd., Jinočany 2002.

Podnebí její je mírné, čisté, zdravé a takové, že jen velmi zřídka zaviňuje morovou nákazu, třebaže většinou vanou jí větry od severozápadu a severovýchodu.

Vody má jenom domácí, vesměs tryskající uvnitř zemských hranic, a to porůznu na horách z čistounkých pramenů, a stékající se v potůčky, říčky a řeky. Bezmála všechny jsou velmi rybnaté; malé říčky, v dlouhých oklikách protekše svými řečišti, jsou na rozličných místech pohlcovány většími řekami, až se konečně všechny u Ústí nebo správněji u Děčína sdrúží v Labe, v celé zemi ze všech toků nejslavnější, a valí se do sousední Míšně.

2. [bod 1. chybí, pozn. ES] Hlavní řece mezi nimi v obecné řeči říkáme Labe, latiníci však s hláskovým přesmyknutím Albis, jakoby od slovesa allabi (přítékati). V končině, která hledí do Slezska a k severovýchodu, stéká tato řeka, abychom užili slov Xifilinových,⁵⁴ s Vandalských hor. Jími se rozumějí dvě velmi srázné hory, hraničící se Slezskem a již odedávna zle proslulé zázračným kejklířstvím strašidelného Rýbrcoula. Náš lid jim říká Krkonoše, němečtí sousedi jedné Schneckoppe, druhé – podle nizoučké kosodřeviny, která na ní roste – Kniehholz,⁵⁵ někteří však mluví o Obřích horách. Labe proniká na povrch skrovným zřídlem. Brzy však, jakž takž jsouc posíleno stružkami ze sněhu, v těch místech trvalého, a rozmanitými pramenky, spěje na jih a přibírá ostatní řeky, z nichž každá svými přítoky ponenáhlu vzrostla. Je to nad Jaroměří Úpa, pramenící v týchž horách, ale na jiném jejich místě, pod Jaroměří Metuje, u Hradce Králové Orlice, kterou krátce předtím posílila Loučná a Chrudimka, proslulá perlami. Nato obrací Labe svůj směr k severu,⁵⁶ přijímá u Libice Cidlinu, u Nymburka Mrlinu, pod Toušní Jizeru, jež rovněž stéká s hor krkonošských, a takřka dovádějíc mezi příjemnými lukami a pastvinami setkává se nad Mělníkem s Vltavou, která hned po něm zaujímá významností druhé místo. Zcela nedaleko od tohoto soutoku přijme Labe malou říčku Pšovku, potom u Nučnic Chablovku, u Litoměřic Ohři, přicházející dlouhými oklikami ze západní končiny se Smrčín, jež jsou vrchovištěm čtyř řek, u Ústí Bílinu (Bělou), konečně u Děčína Ploučnici a Badebach (Jílovský potok). Potom vydatně jsouc zatěžováno plavidly nebo vory – ať již jakkoliv nazývám hranice trámů, klad a palivového dříví, dovedně spojených do dlouhých skupin –, na něž obyvatelé království stejně jako Míšňané nakládají obilí a jiné zboží všeho druhu, prodírá se soutěskou mezi strmými skalami a balvany do Míšně.

3. Vltava neboli Hltava, hned po Labi mezi řekami nejvýznamnější, vyvívá v jižních končinách z lesa Luny, hraničícího s krajinou Pasovskou, nemnoho výše nad tak řešenou Zlatou stezkou. Podél vesnic Šenavy a Želnavy chystá se na cestu k východu, ale pro hornatou překážku v Rožmberce se obrací na sever, plyne po

54 Jan VIII. Xiphilinus Trapezuntský, byzantský právník a historik, konstantinopolský patriarcha z 12. století.

55 Kosodřevina – též křivec.

56 Stránský se zde mylí, Loučná a Chrudimka vtékají přímo do Labe. Labe teče z Hradce Králové na Pardubice k jihu, pak k západu až ke Kolínu a zde se teprve obrací na sever a severozápad k Poděbradům.

pravé straně Krumlova a kláštera Zlatokorunského a přibravši Malši, již naši krajané říkají Malice, protéká Budějovicemi. Odtud o něco pokročivši přijímá krátce pod Týnem Lužnici, nazvanou podle luhů nebo louhu, klikatou to řeku, která se za Tábořem obrací k jihu [k jihozápadu pozn. ES]. Přiblíživši se k hradu Zvíkovu, kterému Němci dávají jméno Klingenberg, pohlcuje Vtavu (Otavu), sloučenou s Blanicí. S ní ve společném řečišti, pražským dřevařům důvěrně známém, urazivši kus cesty, spojuje se u Zrubku s Brzinou, pod Štěchovicemi s Kocábou, potom blíže Davle, nedaleko zlatých dolů jílovských, se Sázavou, která přichází od moravských hranic, konečně u kláštera Zbraslavského (latinsky jej zveve Aula Regia) se Mží. Odtud jsouc obvykle takřka zcela pokryta vory ze stavebního dříví, obtíženými obilím všeho druhu, nadto rybami, sýry, solí a jiným převáženým zbožím, vstupuje svým rozdělujícím tokem do středu Prahy, matky ostatních měst. Zde je jí nastaveno v cestu podivuhodné dílo kamenného mostu v délce 862 loket s 18 oblouky a věžemi značně vysokými s obou stran. Míjejíc je s rozhořčeným hukotem pádí přes překážky, až složí veškerou tíhu do Labe nad Mělníkem, jak již bylo o něco výše podotčeno.

4. Obohacením pro českou zemi přidala příroda k těmto řekám a pramenům i teplé a zároveň léčivé vody. Ušetřila jí lázně neobyčejně užitečné v místech, která lid nazývá podle tepla Teplicemi a podle varu Vary neboli Karlsbad. Teplice byly prý odkryty léta Páně 762 broděním sviní, Vary 1335 pádem honícího psa, jehož srst se ve vřídle opařila. Černá Hora, podobně rovněž Landeck a Teplá mají teplé vody. Také kyselky pramene chebského a komořanského pomohly mnohým k uzdravení, jak je obecně známo. Kdysi byl takový zázračně uzdravující pramen i nedaleko od Prahy u Štěchovic. Dosud jest takový nedaleko Benešova u Kaplic v místě, které se proto nazývá Dobrá voda, koupaliště hojně navštěvované nemocnými.

Jezer a bažin takřka vůbec není, nehledíme-li k několika nepříliš významným jako u Mostu, rovněž u Andělské Hory a Teplé. Zato rybníků, z nichž většina se podobá svou rozlehlostí jezerům, jest porůznu veliké množství. Oplývají kapry, štikami, okouny a rozmanitými rybami toho druhu, vyhlášenými pro jejich vynikající jakost. Svědkem toho jest panství pardubské, chlumecké, třeboňské, rožďalovské a kopidlanské, kde se konávají pravidelně výlovy, značně výnosné pro tamní vrchnost.

5. Území Čech je veskrze vzdělávané, s ornicí úrodnou a jen na velmi málo místech písčitou, radostně bohaté pahorky, slunnými kopci, lesy, háji, pastvinami a lukami. Plodiny všeho druhu rodí se v takové hojnosti a bohatství, že je každoročně vyváží do sousedního Norika a Míšně, k vydatnému zisku domácího obyvatelstva.

[Čechy, kraje]

s. 17

Kapitola II

O krajích, městech a význačnějších místech Čech

1. Součástí koruny království Českého jsou sice odedávna také Morava, Slezsko a Lužice a rovněž je nám dobře známo, že jest v lenním poměru ke království Českému i značně mnoho panství v Bavorsku, Frankách a Míšni – avšak jejich uživatelé a držitelé již dávno, v neshodě s manskými povinnostmi, buďto vůbec nedbají anebo jen málo ochotně šetří náležitě věrnosti majestátu českých panovníků. Přece však soudíme, že pojednávati o nich v úplnosti není namístě ani se nesrovnává s naším předsevzetím.

Za starých dob, jak je mezi našinci většinou dobře známo, byly Čechy v rámci hranic svrchu připomenutých rozděleny jinak, než tomu je nyní. Staří totiž rozdělovali Českou zemi na předlabskou a zálabskou a obojí v několik menších územních celků, zvaných cúdy; jindy ji zase rozvrhovali v údely, jako Kouřimský, Boleslavský, Lucký neboli Žatecký. Ale Vyšehrad spolu s nejvyšší mocí v zemi byl vždy vyhrazen knížeti celého národa. O mnoho později, a to za krále Karla, císaře toho jména Čtvrtého, bylo obecně schváleno rozdělení, zvané karlovské, totéž, které trvá dosud.

Ten rozdělil zemi na patnáct obvodů, nebo jak se obvykle vyjadřujeme, krajů a pojmenoval každý z nich zvláštním jménem, po většině vzatým podle příslušných předních měst. Jsou to kraje: 1. Pražský, 2. Kouřimský, 3. Hradecký, 4. Chrudimský, 5. Čáslavský, 6. Bechyňský, 7. Vltavský, 8. Podbrdský, 9. Prácheňský, 10. Plzeňský, 11. Rakovnický, 12. Slánský, 13. Žatecký, 14. Litoměřický a 15. Boleslavský.

K nim nadto přistoupila již před dobou Karlovou území, spravující se zvláštními zřízeními, na východoseverovýchodě hrabství Kladské, na západě kraj Chebský, na západoseverozápadě Loketský. A tak je všech krajů osmnáct.

###

Pavel Stránský ze Záp u Čelákovíc (dříve Zapská Stránka), pobělohorský exulant, spisovatel, pedagog a historik, vystudoval artistickou fakultu Karlovy univerzity a poté působil jako městský radní a písař v Litoměřicích. V roce 1614 se stal tamním konšelem. Účastnil se protestantského sněmu v Broumově, po porážce stavovského povstání odmítl přestoupit na katolickou víru a v roce 1627 odešel i s rodinou do exilu; pobýval v Pirně, Drážďanech, Lipsku a nakonec v Toruni, kde se stal profesorem a posléze vizitátorem evangelického gymnázia.⁵⁷

57 Pavel STRÁNSKÝ, *Mistra Pavla Stránského ze Zapské Stránky poopravené i rozmnožené vypsání vší obce Království českého*, ed. Emanuel TONNER ed., Praha 1893, s. VIII–XXXIV.

Českou krajinu zachytil Stránský ve svém díle „O státě českém“ („Res publica Bohemiae“) z roku 1634 (ve vydání 1643 „Respublica Bojema“).⁵⁸ Popis Českého království zde tvoří úvodní partii díla. Autor se nejprve vyznal z lásky ke své milované vlasti, kterou musel opustit a již nikdy ji nespatriil. Její obraz si dle vlastních slov vybavoval jen ve vzpomínkách. Úvodem napsal: „Nemám vroucnějšího přání, než aby vzrůstala čest mé vlasti. Měl jsem na mysli onu jeho kvetoucí podobu (rozuměj český stát), v níž se nám jevil jako nějaký neobyčejně půvabný obraz. V této jeho podobě, v opětovaném květu, jak se slzami v očích si přejeme, kéž jej znovu spatříme my i naši potomci.“ (V Tonnerově překladu: „Vrcholem všeho přání jest, aby vlasti přibýlo cti, i aby spisek můj nevadil schopnostem vlastimila některého, jenž by Čechy chtěl oslaviti úplněji a pečlivěji...“)⁵⁹

Stránský nejprve charakterizoval celé Čechy, které, jak se mu zdálo, se podobají vejci. Poté se věnoval jednotlivým krajům, státoprávnímu postavení země, panovníkům, zákonům, náboženství, úřadům a hospodářství. Čerpal z kroniky Václava Hájka z Libočan, ale i z vlastních zdrojů. Při práci používal jedno z nejstarších kartografických znázornění Čech, Aretinovu mapu z roku 1619 nebo její další vydání.⁶⁰

Zajímavé je použití zeměpisného názvu *Czechia* pro Čechy: „Země, ležící v evropském díle světa, kterou obývá národ můj, národ český, nazývá se obvykle *Čechami*, latinsky *Boiemia*, *Bohemia*, *Boemia*, též *Czechia*“.⁶¹ Název *Czechia* použil např. již Václav Hájek z Libočan nebo Jiří Barthold Pontanus z Breitenberku.

Stránského krajina není jen oslavou rodné země, dokumentuje souhrn soubodých zeměpisných znalostí, interpretovaných českým autorem. Jiří Kolsín věnoval Stránskému toto poděkování: „Cokoli Čechové naši kde porůznu napsali kdysi, pohromadě to vše u Pavla Stránského máš. Ptej se, nač chceš! Co v lůně se skrývá otcovské země, stejně co na ní lze zřít, o všem tom poví ti sám. Chválím Tvé pero, Stránský, a práci již podnikáš pro vlast: práci té budoucí čas zachová, věřím, svůj vděk.“⁶²

58 *Mistra Pavla Stránského ze Zapské Stránky poopravené i rozmnožené vypsání vší obce Království českého*, Praha 1893; Pavel STRÁNSKÝ, *Res publica Bohemiae*, 1. vyd. Leiden 1634. *Respublica Bojema*. 2. vyd. 1643. V překladu TÝŽ, *O státě českém*, Praha 1946.

59 TÝŽ, *O státě českém*, *Respublica Bojema*, s. 8; *Mistra Pavla Stránského ze Zapské Stránky poopravené i rozmnožené vypsání vší obce Království českého*, za s. LII.

60 Pavel Aretin z Ehrenfeldu, staroměstský radní písař, připravil k vydání mapový obraz Čech počátkem 17. století. Za účast ve druhém stavovském odboji roku 1627 byl vypovězen z Čech. Není bohužel zcela jasné, jaké podklady byly pro mapu použity a zda byl Aretin rovněž autorem či jen mapu upravoval k vydání. Předpokládá se, že autorem předlohy pro Aretinovu mapu mohl být Jiljí Sadeler, tato domněnka však není v pramenech přesněji doložena. Na mapě jsou poprvé vyznačeny krajské hranice. Druhé, revidované a doplněné vydání mapy je datováno 1632, třetí, se jménem pražského mědirytc Daniela Vusína, rokem 1665. Třetí vydání mapy zdobí po obou stranách listu vyobrazení celkem dvanácti postav mužů a žen z různých vrstev společnosti v dobových oděvech. Na čtvrtém, nedatovaném vydání z konce 17. století je již uveden Danielův syn Kašpar Vusín. E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*, s. 63–64.

61 P. STRÁNSKÝ, *O státě českém*, s. 11.

62 TÝŽ, tamtéž, s. 9.